

مسئولیت‌های اخلاقی مدرسه

یکی از نقش‌های راهبردی رهبران مدرسه، هدایت، نظارت و حمایت از مسئولیت‌پذیری اخلاقی مدرسه در قبال حقوق همه صاحبان حق، در محیط درونی و بیرونی مدرسه است. گام نخست در تحقق این نقش، تدوین نظام‌مند و منسجم مسئولیت‌های اخلاقی مدرسه است. بیان فراگیر مسئولیت‌های اخلاقی مدرسه در سند جامع اخلاقی آن انجام می‌شود. عناصر مهم در تدوین سند جامع اخلاقی، اولویت، فراگیری، سازگاری و انسجام، روشنی و عدم ابهام است. اولویت در تدوین مسئولیت‌های اخلاقی مدرسه، از آن دانش‌آموزان است. پس نخستین وجه از منشور چند وجهی اخلاق مدرسه مسئولیت اخلاقی مدرسه در قبال حقوق دانش‌آموزان است. مسئولیت اخلاقی مدرسه در قبال دانش‌آموزان را براساس وظایف مدرسه در قبال حقوق دانش‌آموزان، تدوین می‌کنیم. گفتیم که چنین شیوه‌ای برگرفته از الگوی رساله الحقوق امام سجاد(ع) است. مسئولیت‌های اخلاقی مدرسه در قبال حقوق دانش‌آموزان راهبردی‌ترین خط مشی اخلاقی مدرسه است.

۱) خط مشی اخلاقی مدرسه در قبال حقوق دانش‌آموزان

۱) اطلاع رسانی شفاف، به روز و کامل

اطلاع یافتن به موقع و دقیق از آنچه دانستن آن در محیط آموزشی لازم است، حق دانش‌آموزان است. او حق دارد اعضا و همکاران مدرسه را اعم از همکاران علمی، اجرایی، مشاوران، خدمتکاران و مدیران را در حد نیاز برای تعامل بشناسد. این حق شناخت، شامل حریم خصوصی نمی‌شود.

(۱-۱) مدیران موظفند مدرسه را به دانش‌آموزان بشناسانند. این شناخت شامل ارائه پیشینه فعالیت‌ها، سیاست‌ها، آرمان و اهداف، ساختار سازمانی و نیز نشان دادن محیط، فضای آموزشی، آزمایشگاه‌ها، کارگاه‌ها و مانند آنهاست. یکی از اصول اخلاقی در معرفی مدرسه، پرهیز از مبالغه و بزرگنمایی و دادن آمار نادرست و فریبنده است. دست‌یابی دانش‌آموزان به اسناد بالادستی، یکی از راه‌های اطلاع‌یابی است.

(۲-۱) آشنا کردن دانش‌آموزان با برنامه‌های مدرسه سبب پیش‌بینی‌پذیری مدرسه برای آنان می‌شود و این امر نقش مهمی در ارتقاء سلامت روان و کاهش تنش و اضطراب دارد. تدوین برنامه‌ها و بودجه‌بندی زمان جلسات، اردوها و سایر فعالیت‌های مدرسه و ارائه آنها به دانش‌آموزان، پاسخ به حق اطلاع‌یابی است.

(۳-۱) آشنا کردن دانش‌آموزان با مقررات، آیین‌نامه‌ها، ضوابط، کدها و آیین‌نامه‌های رفتاری و پوششی مدرسه نیز از وظایف اطلاع‌رسانی است. مدارس اخلاقی، تمامی مقررات و ضوابط را ابتدا ممیزی اخلاقی می‌کنند و آنگاه آنها را به زبان صریح، اما محترمانه به اطلاع دانش‌آموزان می‌رسانند.

(۴-۱) آشنا کردن دانش‌آموزان با همه همکاران به شیوه‌ای محترمانه، پاسخ به حق اطلاع‌یابی آنان است. شایسته است افراد با صدای رسا و ملایم، نگاه مهربان معرفی کنند. بیان نام سمت و نقش خود و نحوه ارتباط و همکاری راه مؤثر در آشنا شدن دانش‌آموزان با همکاران است. فروتنی، همراه با عزت نفس و اقتدار همراه با صمیمیت و پرهیز از هرگونه مبالغه و گراف‌گویی، در این

معرفی لازم است. توجه به نقش برخورد افراد به هنگام معرفی خود و دیگران در انگاره آفرینی در ذهن دانش‌آموزان، حائز اهمیت بوده و سبب اعتدال می‌شود.

۲) احترام نامشروط و اصیل به دانش

دانش‌آموزان حق دارند در محیط آموزشی تکریم شوند. احترام رفتار ارتباطی است که احساس رضایتمندی را به دانش‌آموزان منتقل کند. احترام به دانش‌آموز ابعاد گوناگونی دارد که به مهمترین آنها اشاره می‌شود:

۱-۲) احترام در ارتباط کلامی. درشت گویی، استفاده از کلمات زشت و توهین آمیز، خطاب و عتاب، بازخواست بدون دلیل، تمسخر مشخصات شخصی، خانوادگی و یا قومیتی دانش‌آموز، از موارد بی‌احترامی در ارتباط کلامی است. گفتار نرم، استوار، خطاب همراه با تحسین، استفاده از کلمات فاخر و مودبانه نیز از موارد آشکار احترام کلامی است.

دانش‌آموزان در بیشتر موارد از پند و نصیحت مستقیم و گزنده، عیب جویی و انتقادهای بی‌حساب، فرمان‌های اخلاقی لغو و قطع سخن، احساس حقارت می‌کنند. ۲-۲) احترام در ارتباط بصری. نگاه تیز و خشن، نگاه عاقل اندر سفیه، نگاه همراه با پوزخند و تمسخر، توهین به دانش‌آموز است. نگاه نکردن هنگام گفتگو با دانش‌آموز و به طور کلی بی‌اعتنایی به او نیز از موارد بی‌حرمتی است.

۳-۲) احترام در سایر ارتباطات. احترام تنها مربوط به دو حوزه یادشده نیست. آنچه بر در و دیوار مدرسه نصب می‌شود، مقررات و آیین نامه‌ها و نحوه ابلاغ آنها می‌تواند نشان از احترام یا نبود آن باشد. دانش‌آموزان به ویژه در مقطع ابتدایی، رخنه بین احترام ظاهری در زبان و بی‌احترامی در واقع را، به قدرت درک شهودی می‌فهمند، هرچند در بیشتر موارد به زبان نمی‌آورند. گاهی نحوه پوشش یک همکار گاهی نحوه ارتباط وضعی و زمانی چیدمان کلاس در مدرسه حرمت آور و یا حرمت شکن می‌شود.

۳) دانش افزایی

دانش آموز از مدرسه، یادگرفتن می خواهد. بخشی از یادگیری دانش افزایی است. مدرسه برای تامین حق رشد علمی و ارتقای یادگیری دانش آموزان چند مسئولیت اصلی را برعهده دارد:

۱-۳) تامین معلمان توانمند. دانش آموزان حق دارند از معلمان مطلع، باسواد، به روز، مجرب و توانا در تدریس بهینه برخوردار باشند. پیش از این بیان شد که آموزش بهینه دارای دو مؤلفه کارایی و اثربخشی است. مدرسه علاوه بر جذب معلمان ورزیده و حرفه ای، مسئولیت دارد با اجرای برنامه های آموزش مستمر، توانایی آنان را حفظ و ارتقا دهد. گاهی در مدرسه معلمان توانمندی وجود دارند اما زمینه پویایی آنها فراهم نیست.

۲-۳) استفاده از سبک های مناسب یادگیری. هر دانش آموز سبک خاصی در یادگیری دارد. بسنده کردن به یک سبک مشخص در یاددهی و مقاوت در برابر انتقادات وارد، حقوق بسیاری از دانش آموزان را از بین می برد. توجه به سبک های گوناگون یادگیری بر پایه تفاوت های فردی دانش آموزان، مهمترین مسئولیت اخلاقی مدرسه در قبال حق دانش افزایی است. تقویت شیوه های خلاقانه یادگیری، نیز از مسئولیت های اخلاقی مدرسه است.

۳-۳) ارتقای فن آوری آموزشی. استفاده از فن آوران حرفه ای برای طراحی و سامان دادن به محتوای آموزشی به گونه ای که یادگیری آسان یاب و دیرپا گردد، از مسئولیت های اخلاقی مدرسه است. دسترسی دانش آموزان با شرایط یادگیری گوناگون به تمام اجزای فرایند یادگیری، نیازمند طراحی و سامان دادن به تمام اجزای فرایند تعاملی یادگیری یاددهی است.

۴-۳) تامین و به روز رسانی وسایل کمک آموزشی. ارتقای وسایل کمک آموزشی در کلاس ها، تجهیز کارگاه ها و آزمایشگاه ها، نقش مهمی در دانش

افزایی دارد. گاهی مدارس نبود منابع مالی را علت عمل نکردن به این وظیفه اخلاقی می‌دانند و با افسوس می‌گویند: آری باید تجهیزات به روز و کامل داشت اما چه کنیم که مدرسه دولتی است و بی بضاعت! اما هنر رهبری مدرسه در جذب منابع مالی با شیوه‌های اخلاقی است.

۳-۵) رفع موانع یادگیری. طرح مباحث حاشیه‌ای و یا ایجاد فضای پرتنش، نمونه‌هایی از موانع یادگیری است. مدرسه اخلاقی به هرگونه مانع یادگیری حساس است و برطرف کردن آن را در رأس برنامه‌های خود قرار می‌دهد.

۳-۶) ارتقای مشاوره‌ی حرفه‌ای. تامین مشاوران مجرب و توانا، زمینه مناسبی برای یادگیری بهینه است.

۳-۷) ارتقای شیوه‌های ارزشیابی. طراحی و اجرای شیوه‌های ارزشیابی یادگیرانه، نقش مؤثری در یادگیری دارد.

۳-۸) تامین محیط آموزشی مناسب. محیط آموزشی باید از حیث گنجایش فضا، نور، دما و سایر متغیرها مناسب باشد.

۴) احترام به زمان دانش

زمان مهمترین سرمایه‌ی یادگیرندگان است؛ سرمایه‌ای برگشت ناپذیر! توجه به زمان دانش‌آموزان در همه برنامه‌های مدرسه و استفاده بهینه از زمان، مسئولیت خطیر اخلاقی است. دانش‌آموزان با مشاهده مدیریت زمان در مدرسه، اهمیت وقت و مدیریت زمان را یاد می‌گیرند.

۵) پاسخگویی و نقدپذیری

بسنده کردن به دانش‌افزایی، تصور فروکاهش گرایانه از مدرسه است. دانش‌آموز حق رشد متوازن و شکوفایی همه استعدادهایش را دارد. تربیت شهروند خردورز و مسئولیت‌پذیر، مهمترین توفیق مدرسه است. شهروندی که

بتواند در جامعه به صورت سالم و سعادتمند زندگی کند. آموزش خردورزی و مهارت‌های زندگی، تنها به آموزش‌های آشکار و مستقیم محدود نمی‌شود بلکه دانش‌آموزان از سبک رهبری و مدیریت در مدرسه، مواجهه همکاران با مسائل و مشی زندگی آنان و... خردورزی یا خردگریزی را یاد می‌گیرند. مشاهده‌ی حاکمیت عقل جمعی در مدرسه و مشارکت در فرایند تصمیم‌سازی، اجرا و نظارت، مؤثرترین شیوه‌ی یاددهی خردورزی مسئولانه است. توجه به خردپذیر بودن محتوای آموزشی و پرهیز از ارائه مطالب خرافی نیز به یادگیری خردورزی کمک می‌کند.

۶) پاسخگویی و نقدپذیری

پرسش، انتقاد، اعتراض و حتی بازخواست، حق دانش‌آموز است. او باید یادبگیرد که آزادانه و با احترام نقد کند و حقوق خود را بطلبد. نقدپذیری و پاسخگویی وظیفه اخلاقی مدرسه است.

۶-۱) شنیدن نظام‌مند و صبورانه نقد. نخستین شرط نقدپذیری، داشتن هنر شنیدن نقد و اعتراض است؛ که نیازمند صبوری است. نقدپذیری نظام‌مند می‌تواند، طرح انتقاد را آسان‌تر و فرایند پاسخگویی را بهینه کند. حلم و مدارا در قبال اعتراض‌های نا به جا، شرط صبوری در نقدپذیری است. استفاده از صندلی داغ از شیوه‌های رایج شنیدن نقد و اعتراض است.

۶-۲) شنیدن نقدها و اعتراض‌ها. دومین شرط ادب نقدپذیری، تحلیل دقیق و بدون سوگیری نقدها و اعتراض‌ها است. داشتن سعه‌ی صدر و مهارت تحلیل منطقی لازمه تحلیل درست است.

۶-۳) ارائه‌ی پاسخ خردپذیر. اعلام نتایج تحلیل نقدها به نحو مستدل و مستند، شرط نقدپذیری است. صداقت، صراحت و پرهیز از هرگونه مجامله، فریب و پنهان‌کاری عیوب و نواقص، لازمه نقدپذیری است.

۴-۶) عذرخواهی و جبران خسارت. در مواردی که عملکرد مدرسه یا همکاران سبب از بین رفتن حقی از دانش‌آموزان شده باشد، عذرخواهی و جبران خسارت ناشی از عملکرد، وظیفه اخلاقی مدرسه در قبال دانش‌آموزان است. نهادینه کردن فرایند پاسخگویی با چهار مرحله یادشده، به دست رهبانی در مدرسه اتفاق می‌افتد که خود روحیه نقدپذیر داشته باشند و در مقابل نقد و بازخواست، واکنش هیجانی از خود بروز ندهند.

۷) حفظ حریم خصوصی و استقلال فردی

محیط آموزشی به سبب نزدیکی ارتباط‌ها و زندگی مشترک علمی در کلاس، زمینه‌ای برای ورود به حریم خصوصی دانش‌آموزان و نیز تهدید استقلال فردی آنان می‌شود. رهبان اخلاقی مدرسه با برنامه‌های پیشگیرانه برای صیانت از استقلال فردی و حفظ حریم خصوصی، طراحی و اجرا می‌کنند.

۱-۷) ممیزی اخلاقی در اخذ هرگونه اطلاعات شخصی. در مواردی که اطلاعات شخصی دانش‌آموزان مورد نیاز است، میزان و چگونگی اخذ این اطلاعات باید در ترازوی اخلاق و اصل حفظ حریم خصوصی سنجیده شود.

۲-۷) محرمانگی اطلاعات شخصی. ایجاد فضای امن در شبکه‌های نگهداری اطلاعات و توجه به میزان امنیت فضاهای مجازی، می‌تواند مانع ورود افراد به حریم خصوصی دانش‌آموزان شود. امانتداری، رازداری و مهارت حرفه‌ای نیروهایی که فضاهای مجازی را مدیریت می‌کنند، شرط حفظ محرمانگی اطلاعات است.

۳-۷) پیشگیری از غیبت و سرک کشیدن به امور خصوصی. رهبان اخلاقی مدارس تلاش می‌کنند آسیب‌هایی چون گوش ایستادن، توجه و رصد نابه جای مکالمات، غیبت، سخن پراکنی و... را از فرهنگ سازمانی مدرسه بزدايند.

۴-۷) ممیزی اخلاقی برنامه‌های کنترل دانش‌آموزان. کنترل دانش‌آموزان وظیفه حرفه‌ای مدرسه است، اما مرز آن را از ورود به حریم خصوصی باید بازشناخت.

۸) ایجاد فرهنگ رقابت پذیری اخلاقی

یکی از عوامل رشد دانش آموزان رقابت اخلاقی است. رقابت اخلاقی اعتدالی بین تفریط رقابت گریزی و افراط رقیب ستیزی است. رقابت های درون کلاسی، بین کلاسی، بین مدرسه ای، منطقه ای، استانی، کشوری و جهانی لازمه رشد علمی و مهارتی دانش آموزان است، به شرط آنکه این رقابت به انگاره ای سالم از رقابت و اصول اخلاقی استوار گردد. یادگیری اصول اخلاقی رقابت در حین رقابت اخلاقی رخ می دهد و مشاهده ی رقابت اخلاقی مدرسه با سایر مدارس، آن را بارور می کند.

۹) سلامت جسم و روان

حفظ سلامت جسم و ارتقای سلامت روان دانش آموزان از مهمترین وظایف اخلاقی مدرسه است. دانش آموزان امانت الهی (فرا تر از امانت اولیاء) در مدرسه اند. ۹-۱) مدرسه برای حفظ سلامت و بهداشت جسم باید برنامه های پیشگیری و بهبود، به ویژه هنگام تغیر آب و هوا و سنجش وضعیت محیط داشته باشد. بی توجهی به این امر بدیهی، قصه های پر غصه ای را به میان آورده است، همانگونه که در طرف مقابل این بی توجهی، زیبایی های فداکاری معلمان برای نجات جان دانش آموزان را هم شاهد بوده ایم.

تامین و به روز رسانی ابزارهای ایمنی، کنترل مستمر امور ایمنی، نظارت بر امور بهداشتی، توسعه فضای سبز، از جمله فعالیت های مدارس در حفظ سلامت دانش آموزان است.

۹-۲) حفظ سلامت و بهداشت روان. محیط مدرسه نسبت معناداری با آرامش روانی یا تنش و اضطراب دارد. تشویش ذهنی و ناآرامی روانی در محیط های آموزشی، فاجعه آفرین است. مدیریت بهداشت روان در مدرسه، همه عوامل تنش آور و تشویش زا را شناسایی می کند و برای پیشگیری از آسیب ها

و درمان آنها برنامه‌های مدون اجرا می‌کند. انتقال خستگی و ناآرامی روانی معلمان و همکاران به دانش‌آموزان، طرح مباحث و مسائل آسیب‌زننده بر روان دانش‌آموزان، تصویب مقررات و ضوابط تنش‌آور، ایجاد فضای امنیتی و جاسوس بازی، ورود به حریم خصوصی دانش‌آموزان و... سلامت روان را تهدید می‌کند.

۳-۹ توجه به رازهای وجودی. دانش‌آموزان در دبیرستان به تدریج با خود روبرو می‌شوند و این سرآغاز مواجهه با رازها و نیازهای وجودی است. روبرو شدن با خود، مسائل سرنوشت‌سازی را به میان می‌آورد: من کیستم؟ هدف از زندگی چیست؟ آیا زندگی معنادار است؟ در کدام جهان زندگی می‌کنم؟ فرجام زندگی چیست؟ و... دانش‌آموزان در مواجهه با این رازها و نیازهای وجودی، به یاری نیازمندند. آنان نیازمند مشورت‌های تخصصی فلسفی هستند تا بتوانند در پرتو خردورزی راه اعتدال بیمایند. دور ماندن از افراط (درگیری مالی‌خولیایی با مسائل فلسفی) و تفریط (فرار از رازها و نیازهای وجودی و فروغلتیدن به زندگی غافلانه) از طریق مواجهه وجودی نگر با مسائل امکان‌پذیر بوده و زمینه ساز سلوک و رشد وجودی است.

۱۰) مواجهه صادقانه و صریح با دانش‌آموزان

هرگونه فریب و گریز از صراحت، بنیان سلامت فردی و اجتماعی را تهدید می‌کند. حق دانش‌آموز، بهره‌مندی از مواجهه صریح و صادقانه است. کتمان حقیقت، پنهان‌سازی، مبالغه و نیرنگ‌کاری، وی را نه تنها به مدرسه، بلکه به جامعه بدبین می‌کند. دانش‌آموز باید مدرسه را اسوه صداقت و درستکاری بیابد و نه صراحت را با وقاحت توأمان دیده و بیاموزد!

۱۱) مواجهه عادلانه

برخورداری از عدالت و انصاف، حق دانش‌آموز است. تبعیض به هر شکل، آسیب‌زا است. حتی اگر در واقع تبعیضی در میان نباشد، ولی احساس تبعیض در

ذهن دانش آموزان شکل گیرد، آسیب‌زا است.

۱۱-۱) عدالت توزیعی. مدرسه باید در توزیع فرصت‌های یادگیری، امکانات و ابزارهای کمک آموزشی و توزیع زمان، عدالت را رعایت کند.

۱۱-۲) عدالت رویه‌ای. شیوه‌ها و رویه‌های جاری در مدرسه باید به نحو عادلانه باشد. این مطلب به ویژه در رویه‌های ارزشیابی و تشویق اهمیت بسیار می‌یابد.

نمونه

تازه دانشگاه قبول شده بود و هر کجا می‌نشست از خاطرات سال سخت پیش دانشگاهی و حوادث بعد از کنکور حرف می‌زد. در این میان یکی از خاطرات را محال بود از قلم بیندازد و هربار با گفتن آن خشمگین نشود! اینکه مدرسه به خاطر یکی از دانش‌آموزان که در کنکور رتبه بدی آورده، از تشویق افراد دیگر که موفق بوده‌اند خودداری کرده! در توضیح با خشم و نفرت اضافه می‌کرد: باباش اونقد به مدرسه پول می‌داد که حالا که دخترش رتبه نیاورده، اسم ما بیچاره‌ها رو هم نزدند روی دیوار... حالا هر سال اسم همه رتبه‌خوبای مدرسه رو می‌زدند و تشویق می‌کردند... امسال بخاطر این تحفه خانم... اصن خوب شد قبول نشد!!

۱۱-۳) عدالت رفتاری. مهمترین بعد عدالت، رفتار عادلانه است. هرگونه نورچشم‌پروری در کلاس آسیب‌زا است. مدرسه باید اهتمام جدی به رفتار درخور و عادلانه با دانش‌آموزان داشته باشد.

۱۲) اعتماد به دانش‌آموزان

مواجهه همراه با حسن ظن و دوری از بدگمانی، اصل اخلاقی مهم در تعامل درون شخصی و بین شخصی است. برتری دانشی و سنی مدیران، ناظران و

معلم‌ان نسبت به دانش‌آموز، این پندار را سبب می‌شود که دانش‌آموز نمی‌داند و نمی‌تواند. اعتماد به آگاهی، توان خردورزی و صداقت دانش‌آموز، تعامل اثربخش بین مدرسه و دانش‌آموز را سبب می‌شود. احترام به دیدگاه‌های دانش‌آموزان و مشارکت طلبی از آنان در فرایند تصمیم‌سازی، اجرا و نظارت بر برنامه‌های مدرسه، میوه شیرین اعتماد به دانش‌آموز است. اصل، اعتماد به دانش‌آموز است، مگر خلاف آن ثابت شود. در این صورت نیز تلاش برای برگرداندن اعتماد یعنی قابل اعتماد کردن دانش‌آموز از مسؤولیت‌های بزرگ مدرسه است.

خط مشی اخلاقی مدرسه در قبال حقوق دانش‌آموزان

- ☐ اطلاع‌رسانی شفاف، به روز و کامل
- ☐ احترام نامشروط و امیل به دانش‌آموزان
- ☐ دانش‌افزایی
- ☐ احترام به زمان دانش‌آموزان
- ☐ ارتقای خردورزی و مهارت‌های زیست‌سالم و متعالی
- ☐ پاسخگویی و نقدپذیری
- ☐ حفظ حریم خصوصی و استقلال فردی
- ☐ ایجاد فرهنگ رقابت‌پذیری اخلاقی
- ☐ سلامت جسم و روان
- ☐ مواجهه صادقانه و صریح با دانش‌آموزان
- ☐ مواجهه عادلانه
- ☐ اعتماد به دانش‌آموزان